UDK 81′42:808.56=163.6:81′271
Darinka Verdonik, Zdravko Kačič
Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko, Maribor

OZNAČEVALCI ODPRTE PROPOZICIJE V GOVORJENEM DISKURZU

Označevalci odprte propozicije so izrazi, kot so *in tako naprej, pa to, pa tako, ali pa nekaj takega*. Prispevek prinaša pregled oblik in pogostosti teh izrazov v različnih tipih govora v slovenščini ter s kvalitativno analizo osvetli diskurzne vloge najpogostejšega formalnega označevalca odprte propozicije, *in tako naprej*. Ugotavlja, da so ti izrazi v splošnem najpogosteje rabljeni v zasebnem diskurzu. Govorec jih uporabi, da označi predhodni propozicijski element kot nepopoln, nakazan s primerom ali približno izražen, hkrati pa lahko z njimi zaključi izjavo ali temo. Obenem imajo ti izrazi tudi pomembno interakcijsko vlogo.

Ključne besede: govor, pragmatični izraz, socio-kognitivni model

General extenders are expressions such as *in tako naprej* ‘and so on’*, pa to* ‘and such’*, pa tako* ‘and like that’*, ali pa nekaj takega* ‘or something like that’. The paper provides a survey of the forms and frequency of these expressions in various types of Slovene discourse and through a qualitative analysis sheds light on discursive roles of the most common formal general extender, *in tako naprej* ‘and so on’. The authors find that these expressions are generally most commonly used in private discourse. The speaker uses them to mark the preceding propositional element as incomplete, hinted at with an example, or expressed just approximately, and at the same s/he is able to conclude the utterance or topic. In addition, these expressions have an important interactive role.

Keywords: discourse, pragmatic expressions, socio-cognitive model

1 Uvod

Prispevek predstavlja skupino pragmatičnih izrazov v govorjenem diskurzu, ki jih poimenujemo označevalci odprte propozicije. Gre za izraze, kot so *in tako naprej, pa to, pa tako, pa vse, ali pa kaj takega, ali nekaj takega* ipd. Poznamo jih seveda tudi v pisnem diskurzu, na primer različice *in tako naprej, in tako dalje*, *in podobno*, vendar je njihova raba in vloga v govorjenem diskurzu veliko bolj pogosta, zelo verjetno pa tudi bolj pestra in večfunkcionalna.

Tudi v angleško govorečem prostoru za to skupino izrazov še ni splošno sprejetega skupnega poimenovanja, čeprav avtorji ugotavljajo, da gre za izraze s precej homogenimi lastnostmi. Zasledimo poimenovanja *set marking tags, utterance final tags, clause terminal tags, extension particles, generalized list completers, generalisers, final coordination tags* itd. Zadnji čas se je precej razširilo poimenovanje *general extenders*, ki ga je predlagala Overstreetova (1999), prevzemajo pa ga npr. Cheshire (2007), Fernandez, Yuldashev (2011), Martinez (2011), Tagliamonte, Denis (2010) idr. Dilema o njihovem ustreznem poimenovanju tako ostaja odprta. Če izhajamo iz aktualnega angleškega poimenovanja *general extender*, bi jih lahko imenovali *splo-*

šni razširjevalniki/nakazovalniki/nadaljevalniki. Nobeno od teh poimenovanj še ni slovenskemu bralcu domače in tudi ne pove veliko, hkrati pa tudi ne sovpada najbolje z osnovno diskurzno vlogo teh izrazov, ki jo označimo v tem prispevku, tj. da nakazujejo, da je predhodni propozicijski element nepopoln, nakazan s primerom ali približno nakazan. Iz teh razlogov se odločimo za poimenovanje, ki ne izhaja iz tujih poimenovanj. V poimenovanju želimo z besedico *označevalec* nakazati povezavo z drugimi podobnimi pragmatičnimi izrazi (npr. diskurznimi označevalci), z zvezo *odprta propozicija* pa skušamo povzeti njihovo osrednjo pragmatično vlogo. Poimenujemo jih torej *označevalci odprte propozicije*.

V slovenskem prostoru tej skupini izrazov še ni bila posvečena posebna pozornost, se pa je v zadnjem desetletju zvrstilo nekaj razprav o drugih pragmatičnih izrazih v slovenskem govoru, npr. Verdonik (2006) o diskurznih označevalcih v telefonskih pogovorih s stališča pragmatičnih funkcij in pogostosti rabe, Schlamberger Brezar (2007) o vlogi povezovalcev v pogajalnem govoru s skladenjsko-oblikoslovnega stališča, glede na vrsto povezovalcev ter z analizo njihove diskurzne vloge, Zuljan Kumar (2007) o diskurzivnih označevalcih v narečnem govoru, Smolej (2010) o kazalcih stopnje besedilne zgradbe v govorjenih narativnih besedilih idr. Tudi sicer postaja vsakdanji govor/pogovor aktualen predmet raziskav v slovenskem prostoru, Kranjc (1999) tako preučuje razvoj govora pri predšolskih otrocih, Krajnc (2009) iz različnih diskurznih vidikov analizira zanimivo gradivo govora v poluradnih položajih (razgovori med zdravnikom in pacientom, razgovori za sprejem v službo ipd.), posveti se predvsem vprašanjem strukture in vloge, izpostavi pa tudi nekatere jezikovne prvine, Zuljan Kumar (2007) preučuje besedilno koherenco in kohezijo narečnega diskurza, Verdonik (2007) samopopravljanja in diskurzne označevalce, Volk (2007) italijanske jezikovne prvine v spontanem govoru v slovenski Istri, Smolej (2007) metabesedilno vlogo eliptičnih oz. brezpovedkovih ali delno povedkovih struktur v govoru itd.

Označevalci odprte propozicije v tujih jezikih so sicer že bili podrobneje predstavljeni, vendar pretežno za razne različice angleščine, celostne razprave tovrstnih izrazov, ki smo jih našli, vezane na druge jezike, lahko štejemo na prste: Dubois (1992) jih razišče v montrealski francoščini, Norrby in Winter (2001) v švedščini, Overstreetova (2005) v komparativni analizi z angleščino v nemščini, Pervaresh idr. (2010) v perzijščini, Ruzaite (2010) v litvanščini.

V splošnem delijo avtorji označevalce odprte propozicije v dve skupini:

- primične oz. adjunktivne, ki se začenjajo z vezalnim veznikom, v slovenščini sta to ali standardni *in* (*in tako naprej, in to* ...) ali pogovorni *pa* (*pa vse, pa tako* ...), in
- ločilne oz. disjunktivne, ki se začenjajo z ločilnim veznikom, v slovenščini *ali* (*ali kaj takega, ali nekaj podobnega* ...).

Navzven delujejo kot dokaj homogena skupina izrazov, začnejo se vedno z enim od treh veznikov (*in, pa, ali*) in stojijo praviloma na koncu izjave, za enoto (besedo, besedno zvezo, stavkom, skupino stavkov ...), na katero se nanašajo.

Med prve daljše razprave o označevalcih odprte propozicije lahko štejemo članek Dinesove (1980) o nekaterih tovrstnih izrazih v govorjenem diskurzu avstralske angleščine z vidika variacijske analize. Dubois (1992) analizira socio-demografske vplive na njihovo rabo in njihovo sestavo v montrealski francoščini. Overstreetova

(1999) v obširni razpravi na ameriški angleščini predstavi označevalce odprte propozicije znotraj funkcijskojezikoslovne delitve na besedilno in medosebno funkcijo jezika ter poudari njihovo medosebno vlogo v diskurzu, ki je po njenem mnenju prvotna. Aijmerjeva (2002) izhaja iz korpusnega pristopa in opisuje označevalce odprte propozicije v angleški angleščini s stališča oblike, vloge, prozodije in situacij, v katerih so rabljeni. Overstreetova (2005) primerja rabo označevalcev odprte propozicije v angleščini in nemščini. Cheshire (2007) analizira njihovo rabo glede na različne oblike, slovnične procese in multifunkcionalnost v govoru adolescentov v treh različnih angleških mestih. Tagliamonte, Denis (2010) preučujeta rabo teh izrazov v angleščini, govorjeni v Torontu, in analizirata fonetično redukcijo, dekategorizacijo, semantične spremembe in pragmatične premike. Martinez (2011) analizira njihovo rabo v govoru britanskih najstnikov in odraslih, pri čemer primerja pogostost rabe, slovnične procese in pragmatične vloge. Terraschke (2010) primerja rabo izraza *or so* glede na pogostost in pragmatične vloge pri maternih govorcih angleščine v Novi Zelandiji in tujih govorcih angleščine. Pichler, Levey (2010) analizirata sopojavljanje označevalcev odprte propozicije z drugimi diskurznimi pojavi (npr. z izrazi, kot sta *a ne, a veste* itd.) v govoru severovzhodnega predela Anglije glede na različne starostne skupine govorcev. Fernandez, Yuldashev (2011) analizirata rabo označevalcev odprte propozicije v neposrednih elektronskih sporočilih, primerjaje rabo pri maternih in tujih govorcih angleščine.

Namen tega prispevka je predstaviti celosten pregled označevalcev odprte propozicije v slovenskem govoru glede na njihove oblike in pogostost v različnih tipih govora ter s kvalitativno analizo osvetliti diskurzne vloge najpogostejšega formalnega označevalca odprte propozicije, *in tako naprej*.

2 Gradivo in metoda

Raziskava temelji na korpusu govorjene slovenščine GOS (Verdonik, Zwitter Vitez 2011), dostopnem na www.korpus-gos.net. Korpus pokriva štiri osrednje različne tipe diskurza, vsak od teh skuša zajeti reprezentativni vzorec:

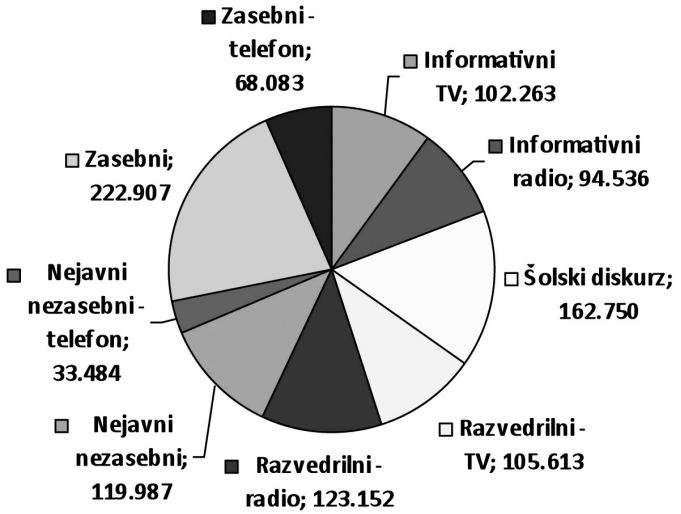
- JI – javni informativni (televizija in radio) ter izobraževalni diskurz (šolske učne ure, predavanja),
- JR – javni razvedrilni diskurz (televizija in radio),
- NN – nejavni nezasebni diskurz (sestanki, konzultacije, posredovanje informacij, svetovanje, pogovor ob raznih storitvah, pri prodaji ipd.) v oseben stiku in po telefonu,
- NZ – nejavni zasebni diskurz (neformalni pogovori med prijatelji in člani družine) v osebnem stiku in po telefonu.

Za raziskavo označevalcev odprte propozicije so pomembne naslednje značilnosti korpusnega gradiva in konkordančnika:

- večina posnetkov vključuje spontani govor,
- posneti so resnični govorni dogodki v vsakdanjem, ne studijskem okolju,
- segment z zasebnim diskurzom je demografsko uravnotežen glede na spol, starost, izobrazbo in regijo govorcev,

- skupen obseg korpusa je okrog 110 ur posnetkov oz. 1,032.775 besed,
- konkordančnik omogoča dostop do podrobnih kontekstnih informacij o posneti situaciji in govorcu ter poslušanje posameznih izjav, kar omogoča tudi pragmatično analizo posameznih primerov.

Graf 1 prikazuje podrobnejše številčne podatke o korpusnem gradivu.

Graf 1: Pokritost različnih tipov diskurza v korpusu GOS po številu besed

Analiza je potekala v treh korakih:

1. Ročno iskanje izrazov v vlogi označevalcev odprte propozicije v gradivih korpusov Turdis (telefonski pogovori v turizmu, obseg 30.000 besed – Verdonik, Rojc 2006) in BNSIint (intervjuji v večerni informativni oddaji slovenske televizije, obseg 30.000 besed – Žgank idr. 2004).
2. Iskanje najdenih in dodatnih različic iskanih izrazov prek konkordančnega vmesnika korpusa GOS, ročno pregledovanje in razdvoumljanje rezultatov ter kvantitativna analiza.
3. Kvalitativna analiza najpogostejšega formalnega označevalca odprte propozicije, izraza *in tako naprej,* s kognitivnega diskurznega vidika (van Dijk, Kintsch 1983).

3 Variabilnost označevalcev odprte propozicije

Skupaj smo našli 50 različnih izrazov v vlogi označevalcev odprte propozicije. Pri tem ne štejemo številnih izgovornih različic posameznih izrazov (npr. za *tako* različice *tko, tk, tak, tok, teku*). Velika variabilnost nastane predvsem iz naslednjih razlogov:

- na istem položaju se lahko izmenjujejo pomensko ali funkcijsko sorodne besede (najpogosteje se izmenjujejo bolj formalni *in* ter manj formalni *pa*, pomensko sorodni *zadeve/stvari/reči*, poljubnostni *kaj* in nedoločni *nekaj*, kazalna zaimka *takega* in *takšnega*),
- poleg imenovalnika se v nekaterih izrazih pojavljajo tudi rodilniške ali druge sklonske oblike (npr. *in podobne zadeve* vs. *in podobnih zadev*),
- fakultativna prisotnost nekaterih besedic (*pa* za *ali* v ločilnih označevalcih; neobvezno podaljševanje ločilnih označevalcev z *že, drugega, takega, pač* ...).

Tabela 1 prikazuje podrobnejši seznam označevalcev odprte propozicije skupaj s podatkom o pogostosti pojavitve v korpusu GOS. Za bolj strnjen prikaz so sklonske in izgovorne različice prikazane skupaj in ločene s poševnico, neobvezni elementi pa dodani v oklepajih.

Izraz	**Št. pojavitev v GOS-u**
in tako/tko/tk/tak naprej	225
pa tko/tak/tk naprej	25
in tako/tak dalje	30
pa tko/tak dalje	6
in podobno/podobnem	20
in podobne/ih zadev/e	2
in podobne reči	2
in podobno dalje	2
pa to	312
pa tega	6
in to	22
pa to vse	2
in te/teh stvari	11
in take stvari	1
in takšne stvari	1
pa te stvari	8
pa take stvari	8
pa takšne stvari	2
in take zadeve	2
pa take zadeve	1
pa take reči	1
pa vse	44
in vse/vsega	22
in vse skupaj	7
pa vse skupaj	7
in vseh stvari	1
in vse te stvari	1
in vse te reči	1
pa vse stvari	1
in vsega podobnega	1
in vse/vsega to/tega	2

pa vse/vsega to/tega	12
pa vse tisto	2
pa tako/tak/tk/tko/taku/tku/teku/tok	97
ali pa kaj	36
ali pa kaj takega	38
ali pa kaj takšnega	3
ali pa kaj jaz vem	4
ali pa kaj v tem smislu	2
ali kaj takega	15
ali nekaj takega	32
ali nekaj takšnega	3
ali pa nekaj takega	4
ali kaj/česa podobnega	10
ali pa kaj podobnega	9
ali karkoli (že/drugega)	17
ali pa karkoli (že/takega/pač)	14
ali pa česarkoli drugega	1
ali pa to	5
ali pa tako	10
SKUPAJ	**1090**

Tabela 1: Označevalci odprte propozicije v korpusu GOS

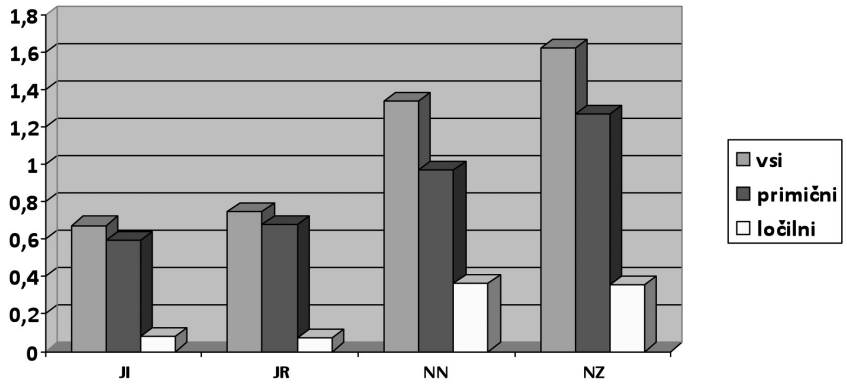
Ob veliki variabilnosti izrazov pa številčni podatki kažejo, da jih je le 12 rabljenih več kot 12-krat, 10 izrazov je rabljenih v vlogi označevalca celo samo enkrat. Pet najpogostejših izrazov v vlogi označevalca odprte propozicije je:

- *in tako naprej* – 225 rab,
- *pa to* (z rodilniško obliko *pa tega*) – 318 rab,
- *pa vse* – 44 rab,
- *pa tako* – 97 rab,
- *ali pa kaj takega* – 38 rab.

Skupaj je teh pet izrazov rabljenih 722-krat in predstavljajo 66 % vseh rab označevalcev odprte propozicije.

4 Pogostost rabe v različnih govornih situacijah

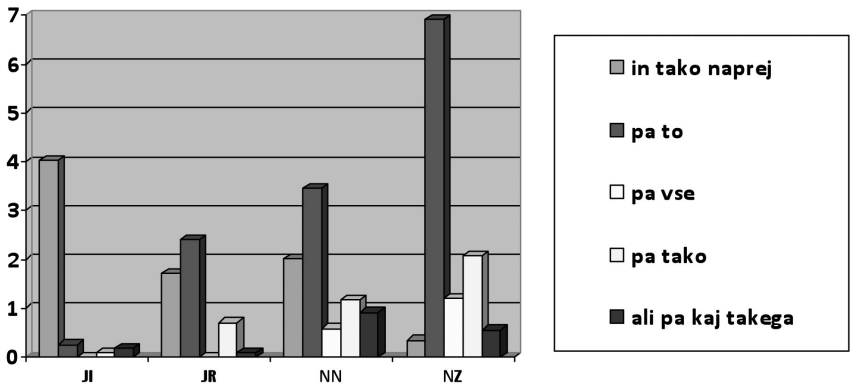
Že nekatere analize označevalcev odprte propozicije v tujih jezikih nakažejo, da niso rabljeni enako pogosto v različnih govornih situacijah. Overstreetova (1999: 6–7) na primer opazi, da so v neformalnem pogovoru precej pogostejši kot v formalnih situacijah na radiu, v akademskem okolju ali na sodišču. Vendar celostne raziskave o vplivu situacije na rabo označevalcev odprte propozicije še ni bilo. Gradivo korpusa GOS jo omogoča, zato preglejmo, kako so označevalci odprte vsebine razporejeni po različnih tipih diskurza, zajetih v njem. Podrobnosti prikazuje graf 2 (rezultati so preračunani v število pojavitev na 1000 besed).

Graf 2: Označevalci odprte propozicije v različnih tipih diskurza v korpusu GOS

Rezultati kažejo, da je njihova raba najpogostejša v neformalnih, zasebnih pogovorih med prijatelji in člani družine ter skorajda linearno pada, kolikor bolj se približujemo bolj formalnim situacijam. Prav tako ugotovimo, da so v slovenščini ločilni označevalci odprte propozicije bistveno redkeje rabljeni kot primični. Podobno ugotavlja za britansko angleščino Aijmerjeva (2002). Pri ločilnih označevalcih odprte propozicije zasledimo tudi nekoliko drugačen trend rabe, kot velja na splošno: v javnem diskurzu so skoraj enako pogosto rabljeni v informativnih in razvedrilnih vsebinah, v nejavnem diskurzu pa so tudi zelo izenačeni tako v zasebnih kot v nezasebnih situacijah.

Da bi videli, ali podobno kot za celotno skupino velja tudi za posamezne izraze v vlogi označevalcev odprte propozicije, primerjajmo te podatke še za pet najpogostejših. Rezultate prikazuje graf 3 (rezultati so preračunani v število pojavitev na 10.000 besed).

Graf 3: Pet najpogostejših označevalcev odprte propozicije v različnih tipih diskurza v korpusu GOS

Kot vidimo iz rezultatov, prikazanih v grafu 3, obstajajo precejšnje razlike, v katerih situacijah so rabljeni posamezni označevalci odprte propozicije. *In tako naprej* je največ rabljen v formalnih situacijah, kjer je prevladujoč označevalec odprte propozicije. *Pa to* ter *pa tako* sta nasprotno od *in tako naprej* izrazito neformalna označevalca odprte propozicije, v najbolj formalnih situacijah skorajda oz. sploh nista rabljena. *Pa vse* je popolnoma odsoten v vseh javnih situacijah (tudi razvedrilnih), v nejavnih pa je pogostejši v manj formalnih. Edino primični *ali pa kaj takega* sovpada s splošnimi podatki in kaže zelo podobno pogostost rabe v različnih situacijah, kot velja v splošnem za primične označevalce odprte propozicije.

5 Kvalitativna analiza rabe označevalca *in tako naprej*

Tuji raziskovalci pripisujejo označevalcem odprte propozicije različne besedilne in medosebne vloge v diskurzu. Overstreetova (2005) jih povzame in definira naslednje: signalizirajo predpostavko, da naslovnik ve, kaj ima tvorec v mislih, in da zato nadaljnje tvorjenje v nakazani smeri ni potrebno; spodbujajo naslovnika k solidarnosti, naj se vživi situacijo, ki jo tvorec opisuje; nakazujejo, da bi lahko rekli še veliko več o predmetu pogovora oz. da bi lahko rekli še več, ampak je tisto nepomembno; opozarjajo, da to, kar je bilo rečeno, ni povsem natančno; ublažijo izjave, ki bi lahko prizadele naslovnika; poudarjajo povedano in spodbujajo odgovor.

Medtem ko je besedilna in medosebna vloga označevalcev odprte propozicije dobro osvetljena (npr. Overstreet 1999; Martinez 2011), s kognitivnega diskurznega stališča še niso bili obravnavani, zato bomo v kvalitativni analizi izhajali iz teorije, ki poudarja tudi kognitivni vidik jezikovne rabe. Izbrali bomo socio-kognitivni model diskurza, ki temelji na teoriji mentalnih modelov in sta ga predstavila van Dijk in Kintsch (1983). Ta model razlaga diskurz prek strateških procesov, ki potekajo ob tvorjenju in razumevanju diskurza, del katerih so npr. propozicijske strategije, koherenčne strategije, makro strategije, shematske strategije, strategije tvorjenja, strategije rabe védenja. Te strategije so delovne hipoteze o ustrezni strukturi in pomenu določenega dela diskurza in so v nadaljevanju potrjene ali zavržene. Rezultat teh procesov sta dva tipa mentalnih predstav o pomenu diskurza: predstava besedila (angl. textbase), ki pomeni semantično predstavo diskurza v epizodičnem spominu, in predstava situacije oz. t. i. model situacije (angl. situation model), ki pomeni kognitivno predstavo dogodkov, dejanj, oseb in splošne situacije, o kateri govori diskurz. Te procese nadzoruje kontrolni sistem, ki tudi aktivira in aktualizira potrebne elemente v okoliških spominskih sistemih, koordinira različne strategije in procese ipd. Kot del kontrolnega sistema van Dijk kasneje (2008; 2009) opredeli še tretji tip mentalne predstave o diskurzu, in sicer kontekstni model, tj. predstava situacije, v kateri poteka diskurz, predstava udeležencev, njihovega vedenja, medsebojnih odnosov ipd. V kvalitativni analizi torej izhajamo iz vprašanja, kakšna je vloga označevalcev odprte propozicije v strateških procesih tvorjenja in razumevanja propozicije diskurza ter situacije, v kateri poteka diskurz.

5.1 Diskurzne vloge

Z uporabo označevalca odprte propozicije *in tako naprej* govorec nakaže, da je predhodni element propozicije odprt, in sicer je nepopoln ali nakazan s primerom ali približno izražen. Razlogi za to so različni, na podlagi gradiva smo definirali naslednje:

a) propozicijski element je nepopoln:

– govorec ne želi razlagati podrobnosti, npr. iz osebnih razlogov
Pogovor zavarovalniškega agenta s stranko, stranka razlaga:
mama je umrla in mislim z bratom sva drgač zmenena in tko naprej a ne

– govorec meni, da podrobnosti niso zanimive za naslovnika
Televizijski intervju, razvedrilni program, eden od intervjuvancev razlaga dogodek:
ravno on k je boben igral k pač more dajet eee točen eee eee ritem se pravi na korak tud ne ker se pač igra točno na levico in tako je pač z levo nogo je treba stopat na takt in tako naprej eee j() vedno je kej zgrešu

– govorec meni, da je mogoče navesti še več, čeprav sam ne ve natančno kaj
Radijski intervju na temo slovenskih zaporov, intervjuvanec razlaga:
seveda obsojenci so vedeli kdo je on vedeli so da je bil za() da je bil zaprt zaradi umora že pred leti da mu sodijo za umor in tako naprej

b) propozicijski element je nakazan s primerom:

– govorec želi nakazati, da se stvar/proces ponavlja
Novinar v radijski kontaktni oddaji razlaga, kako neučinkovito je popravljanje cest v občini:
pride drugi izvajalec pa stori enako in tretji in tako naprej

– govorec navede nekaj primerov, čeprav jih je še (mnogo) več, vendar bi bilo nerelevantno ali nemogoče navesti vse
Svetovalec za energetsko varčno gradnjo navaja različne možnosti ogrevanja:
potem se lahko pogovarjava o plinu o olju o toplotnih črpalkah o rekooperaciji in tko naprej to je dolga zgodba ne

– govorec meni, da je še več primerov, čeprav se jih sam ne spomni v trenutku govorjenja
Intervjuvanec v radijski pogovorni oddaji razlaga svoje mnenje o nerešenih mejnih vprašanjih med Slovenijo in Hrvaško:
če bo uspela s pomočjo seveda Evropske unije prepričat Hrvaško da se bo na podlagi pravnih sredstev mediatorjev in tako naprej umaknila na stanje petindvajseti šesti

– govorec želi ustvariti vtis, da je mogoče navesti še več (čeprav to mogoče ni res)
Prodajalec odej razlaga stranki, ki je kupila odejo:
ti zdravi celice da jih da v ravnovesje in antistres in tako naprej

c) propozicijski element je približno izražen:

– govorec ustvari ad hoc kategorijo
Podjetnik v radijskem intervjuju razlaga:
jaz mislim da so v življenju pot() pomembne tri stvari varnost zdravje in recimo sreča osebnostna rast in tako naprej

– govorec se ne spomni pravega izraza
Učitelj slovenščine v srednji šoli razlaga učencem:
družba je pač eee pisana pestra in tako naprej

– govorec ima težavo izraziti to, kar želi povedati
Igralec v radijskem intervjuju razlaga:
torej ble so začetniške porodniške al porodne t() težave krči in tko naprej

Poleg tega da označevalec odprte propozicije nakaže, da je predhodni element propozicije odprt, je lahko tudi priročen in učinkovit zaključek izjave ali teme pogovora, npr.:

Učitelj slovenščine v srednji šoli povzame, kar je bilo do zdaj povedanega, in nadaljuje z obravnavo naslednje kitice pesmi:
ja da je zdej on razmišljal da bo kr konc naredu kr je v tem a ne eee priporu in tko naprej no [ime] še zadnjo kitico prosem

Če povzamemo, je označevalec odprte propozicije strateško sredstvo, ki ga govorec uporabi, ko želi nakazati, da je predhodni propozicijski element nepopoln, nakazan s primerom ali približno izražen. Prav tako je označevalec odprte propozicije učinkovit način za zaključitev izjave ali teme. Razlogi, zakaj govorec uporablja te označevalce in jih skušam specificirati zgoraj, kontrolirajo rabo označevalcev odprte propozicije in jih lahko v okviru sociro-kognitivnega modela štejemo kot del kontrolne strukture diskurza.

5.2 Obseg vpliva

Označevalci odprte propozicije se praviloma nanašajo na predhodni propozicijski element. Ta element je lahko zelo različen, in sicer:

a) znotrajstavčno nanašanje:
– samo en predhodni element:
k predvsem je tukaj denar in tako naprej

– več predhodnih elementov istega tipa:
mi smo na vrhu slovenščina irščina eee hindi in tako naprej

– elementi so lahko sestavljeni:
se je treba mogoče vrnat k koreninam podjetništva pa mal h kmečki logiki in tako naprej

b) medstavčno nanašanje:
– samo en predhodni stavek:
opravljat eee opravit svoje delo in ugotovit ne a je ta koncentracija kapitala sploh bla zakonita in tako naprej

– več predhodnih stavkov:
je treba zdej merit a ne eee beležit kako z() do teh trkov pride kolk jih je in tko naprej

Najdemo tudi primer znotrajstavčnega nanašanja znotraj medstavčnega nanašanja:
*ampak se je proti skupinam kot so denimo tajkuni torej tisti ki so neupravičeno obogateli *cestni lobiji gradbeni lobiji cestninski lobiji na Darsu in tako naprej* uprla al pa tudi proti proti recimo birokratskemu postopanju v državni upravi in tako naprej*

Čeprav je označevalec odprte propozicije praviloma za propozicijskim elementom, na katerega se nanaša, pa je lahko izjemoma za njim dodan še kak propozicijski element, ki sodi zraven:
teoretska besedila o tem kako naj bo čim majn k() k() eee kako naj bo bodo ose() da bo čim majn oseb kako osebe naj ne bodo psihološko okarakterizirane kako naj bo zgodba reducirana in tako naprej tako naprej kakšen naj bo tip pripovedovalca

V okviru uporabljenega socio-kognitivnega pogleda na diskurz obstaja predpostavka o makrostrateških procesih diskurza, to so procesi izbrisa, posploševanja in konstrukcije. S tega stališča sta govorec in naslovnik usmerjena v povzemanje vsebine, njenim podrobnostim ne posvetita veliko časa in jih hitro preskočita, če ni za nasprotno posebnega razloga. Zato predpostavljamo, da označevalec odprte propozicije skupaj s predhodnimi propozicijskimi elementi, na katere se nanaša, tvori neko enoto znotraj propozicije, ki jo govorec in naslovnik obravnavata kot eno. Ker označevalec odprte propozicije tudi nima propozicijskega pomena sam po sebi, menimo, da ne sproži posebne, lastne predstave. Če konkretiziramo, to pomeni, da si govorec in naslovnik pod *in tako naprej* ne predstavljata/konkretizirata še nekih dodatnih, neizraženih primerov/elementov/podrobnosti. Podobno se strinjajo tudi nekateri drugi raziskovalci (npr. Overstreet 1999: 60).

5.3 Interakcijska raven

Vsak diskurz, govorjeni še posebej, je interakcijski, zato lahko besedilu/govoru vedno pripišemo tudi interakcijsko vlogo oz. v okviru tukaj uporabljene teorije reče-

mo, da je pod vplivom interakcijskih strategij. S temi strategijami mislimo predstave, ki jih imajo udeleženci v diskurzu o drugih udeležencih, njihovih medsebojnih razmerjih, namenih, verjetjih, védenju ...

V interakcijsko raven označevalcev odprte propozicije lahko umestimo večino tega, kar sicer opisujejo kot medosebno funkcijo označevalcev odprte propozicije. Tej je bilo v zadnjem desetletju posvečene veliko pozornosti, kot ugotavljata tudi Pichler, Levey (2011). Prva ji je obširno pozornost posvetila Overstreetova: »Skušala bom pokazati, da je na označevalce odprte propozicije najbolje gledati kot na večfunkcionalne oblike, ki ne služijo primarno referenčni funkciji, ampak imajo veliko bolj medosebno vlogo.«[1] (1999: 11)

Na podlagi analiz gradiva v korpusu GOS se lahko podobno kot drugi pred nami strinjamo, da v splošnem označevalci odprte propozicije:

- naslavljajo naslovnika in ga spodbujajo, da uporabi lastno védenje, da aktivno sodeluje v diskurzu, da vloži več truda v interpretacijo, da ugane, kaj ima govorec v mislih.
- Vendar podrobna analiza, predstavljena v 5.1, odstre še nekatere druge, bolj specifične interakcijske cilje, povezane z rabo označevalcev odprte propozicije, in sicer:
- govorec da naslovniku vedeti, da ne želi razlagati podrobnosti,
- govorec da naslovniku vedeti, da ni prepričan, ali je povsem natančno predstavil propozicijski element,
- govorec da naslovniku vedeti, da meni, da propozicijski element ni tako pomemben, da bi mu morala posvetiti več besed,
- govorec da naslovniku vedeti, da ima določene težave pri tvorjenju,
- govorec skuša biti prepričljiv in skuša ustvariti vtis, da bi lahko navedel še več.

6 Zaključek

V prispevku smo obravnavali skupino pragmatičnih izrazov v govorjenem diskurzu, kot so *in tako naprej, pa to, ali pa nekaj takega*, in jih poimenovali označevalci odprte propozicije.

Njihova prisotnost v govornem korpusu slovenščine GOS kaže, da je tovrstnih izrazov kar veliko število, vendar so le redki pogosto rabljeni. Imamo torej sliko jezikovne rabe, v kateri se govorci pogosto zatekajo k rabi nekaj izbranih jezikovnih sredstev, ob tem pa obstaja še cela vrsta sorodnih, podobnih jezikovnih sredstev s številnimi različicami, ki pa jih govorci uporabljajo le redko ali celo izjemoma.

Kvantitativni rezultati kažejo, da so označevalci odprte propozicije najpogosteje rabljeni v neformalnih, zasebnih situacijah, in njihova raba pada, kolikor bolj se bližamo formalnim in javnim situacijam. To tendenco si lahko pojasnimo s tem, da je propozicijska vsebina nepopolna, približno izražena ali s primerom nakazana pogosteje v spontanih, ne vnaprej pripravljenih govornih situacijah, kjer govorec nima veliko časa za tvorjenje. K temu sklepu vodi tudi dejstvo, da so značilni predvsem za

[1] Prevod avtorice.

govorjeni, in veliko manj za pisni diskurz. Na podlagi interakcijske vloge označevalcev odprte propozicije pa se zdi tudi razumljivo, da so pogosteje rabljeni v situacijah, kjer skušajo govorci (čeprav samo navidez – na primer javni razvedrilni diskurz) vzpostaviti bolj intimno atmosfero in bližji stik z naslovnikom kot v situacijah, kjer je razmerje med sogovorniki bolj formalno.

Ugotovili smo precejšnje razlike v rabi posameznih označevalcev odprte propozicije: v različnih situacijah se rabijo različni, *in tako naprej* predvsem v bolj formalnih, *pa to* ter *pa tako* predvsem v manj formalnih, *pa vse* samo v nejavnih. To sovpada s splošno znanim dejstvom, da ni vsak izraz primeren v vsaki situaciji. Kljub temu slika ni popolnoma polarizirana – čeprav je na primer *pa to* rabljen predvsem v manj formalnih situacijah, tudi v najbolj formalnih ni povsem odsoten, obratno velja za *in tako naprej*.

V zadnjem delu razprave analiziramo diskurzno razsežnost označevalcev odprte propozicije na podlagi kvalitativne analize rab izraza *in tako naprej*. Osvetliti smo jih skušali ne samo s sociološkega in besedilnega, ampak tudi s kognitivnega vidika ter predstavili *in tako naprej* kot strateško jezikovno sredstvo, s katerim si govorec pomaga pri tvorjenju, tako da z njim na neki način komentira predhodni propozicijski element.

Označevalce odprte propozicije označimo za pragmatične izraze. Od podobnih izrazov so jim morda najbližji diskurzni označevalci, to so izrazi kot *ja, mhm, a ne, no, dobro, glejte* ipd. Zlasti z *(a) ne* so označevalci odprte propozicije povezani tudi prek pogostega sopojavljanja – tip *tuki so pa same neke hobotnice in tako naprej a ne* (prim. raziskavo Pichler, Levey 2010 na primeru angleščine). Nekateri avtorji jih celo označijo kot vrsto diskurznih označevalcev (npr. Overstreet 2005), češ da se prav tako pojavljajo zunaj sintaktične strukture stavka ali so le ohlapno povezani z njo, drugi nasprotno argumentirajo, da so vendarle po vrsti lastnosti (npr. dokaj homogena struktura izrazov, dokaj stalno mesto v izjavi, nanašanje na predhodni propozicijski element itd.) različni od tipičnih diskurznih označevalcev (npr. Martinez 2011). Sami smo mnenja, da je treba različne pragmatične izraze pred njihovo morebitno klasifikacijo oz. umestitvijo v jezikovni sistem še precej raziskovati. Poleg tipičnih diskurznih označevalcev in označevalcev odprte propozicije namreč najdemo v govoru še razne ekspresivne izraze (*žal, super, fino, a res, joj, odlično ...)*, izraze povzemanja (*skratka, se pravi, tako da ...*), izraze, ki napovedujejo premor (*samo malo, čakajte, samo trenutek, samo da vidim ...*), izraze naštevanja (*prvo kot prvo ...*), izraze rekanja (*bi rekel, moram reči, saj pravim ...*) in še kakšne druge (*v bistvu, kaj jaz vem, kaj (pa) vem, ne vem, itak ...*). Poleg tega ne smemo prezreti pisnega diskurza, kjer se prav tako pojavljajo nekateri sorodni izrazi, čeprav ne nujno isti in ne nujno v istih vlogah (prim. razprave o metadiskurzu, v slovenskem prostoru npr. Pisanski Peterlin 2011). Pragmatični izrazi so pozornost raziskovalcev pritegnili šele zadnja desetletja, ko so govorni korpusi omogočili boljši vpogled v govorjeni diskurz. Tudi vedno nove in nove razprave na to temo kažejo, da tema še ni izčrpana.

Literatura

Karin Aijmer, 1996: *English Discourse Particles: Evidence from a Corpus*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Jenny Cheshire, 2007: Discourse variation, grammaticalisation and stuff like that. *Journal of Sociolinguistics* 11/2. 155–193.

Teun A. van Dijk, 2008: *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge University Press.

--, 2009: *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and talk*. Cambridge: Cambridge University Press.

Teun A. van Dijk, Walter Kitsch, 1983: *Strategies of Discourse Comprehension*. New York, London: Academic Press.

Elisabeth R. Dines, 1980: Variation in discourse: "And stuff like that". *Language in Society* 9/1. 13–31.

Sylvie Dubois, 1992: Extension particles, etc. *Language Variation and Change* 4. 179–203.

Julieta Fernandez, Aziz Yuldashev, 2011: Variation in the use of general extenders and stuff in instant messaging interactions. *Journal of Pragmatics* 43. 2610–2626.

Mira Krajnc Ivič, 2009: *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

Ignacio M. Palacios Martinez, 2011: "I might, I might go I mean it depends on money things and stuff": A preliminary analysis of general extenders in British teenagers' discourse. *Journal of Pragmatics* 43. 2452–2470.

Catrin Norrby, Joanne Winter, 2001: Affiliation in adolescents' use f discourse extenders. *Zbornik konference Conference of the Australian Linguistic Society*. Canberra, Avstralija, 2.–4. december.

Maryann Overstreet, 1999: *Whales, candlelight, and Stuff Like That: General Extenders in English Discourse*. Oxford & New York: Oxford University Press.

--, 2005: And stuff und so: Investigating pragmatic expressions in English and German. *Journal of Pragmatics* 37. 1845–1864.

Vahid Parvaresh, Manoochehr Tavangar, Abbas Eslami Rasekh, 2010: General extenders in Persian discourse: Frequency and grammatical distribution. *Cross-cultural Communication* 6/3. 18–35.

Heike Pichler, Stephen Levey, 2010: Variability in the co-occurrence of discourse features. *Language studies working papers* 2. 17–27.

Agnes Pisanski Peterlin, 2011: *Metabesedilo med dvema kulturama*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Jurate Ruzaite, 2010: Translation equivalents of vague language items: A study of general extenders in parallel corpus. *Studies about Languages* 16. 33–38.

Mojca Schlamberger Brezar, 2007: Vloga povezovalcev v govorjenem diskurzu. *Jezik in slovstvo* 52/3–4. 21–32.

Mojca Smolej, 2007: Eliptične strukture in njihove metabesedilne vloge. *Jezik in slovsto* 52/3–4. 67–78.

Mojca Smolej, 2010: Kazalci stopnje besedilne zgradbe v govorjenih narativnih besedilih. *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*. Ur. Irena Novak - Popov. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 91–102.

Sali A. Tagliamonte, Derek Denis, 2010: The stuff of change: General extenders in Toronto, Canada. *Journal of English Linguistics* 38/4. 335–368.

Agnes Terraschke, 2010: Or so, oder so, and stuff like that – general extenders in New Zealand English, German and in learner language. *Intercultural Pragmatics* 7/3. 449–469.

Darinka Verdonik, 2006: Mhm, ja, no, dobro, glejte, eee ...: diskurzni označevalci v telefonskih pogovorih. *Jezik in slovstvo* 51/2. 19–36.

Darinka Verdonik, 2007: *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru: Diskurzni označevalci in popravljanja*. Maribor: Slavistično društvo.

Darinka Verdonik, Matej Rojc, 2006: Are you ready for a call? – Spontaneous conversations in tourism for speech-to-speech translation systems. *Zbornik konference 5th International Conference on Language Resources and Evaluation*. Genova, Italija, 25.–26. maj.

Darinka Verdonik, Ana Zwitter Vitez, 2011: *Slovenski govorni korpus Gos*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.

Jana Volk, 2007: Italijanske jezikovne prvine v spontanem govoru v Slovenski Istri. *Annales, Series historia et sociologia* 17/1. 153–166.

Danila Zuljan Kumar, 2007: *Narečni diskurz: diskurzivna analiza briških pogovorov*. Ljubljana: Založba ZRC.

Andrej Žgank, Tomaž Rotovnik, Mirjam Sepesy Maučec, Darinka Verdonik, Jani Kitak, Damjan Vlaj, Vladimir Hozjan, Zdravko Kačič, Bogomir Horvat, 2004: Acquisition and annotation of Slovenian Broadcast News database. *Zbornik konference 4th International Conference on Language Resources and Evaluation*. Lizbona, Portugalska, 26.–28. maj.

Summary

In this paper we investigate a group of markers in spoken interaction in Slovene, known by the term "general extenders". Expressions such as *in tako naprej* 'and so on'*, pa to* 'and such'*, pa tako* 'and like that'*, pa vse* 'and all'*, ali pa kaj takega* 'or something like that'*, ali nekaj takega* 'or something like that', fall into this category. They are commonly divided into two groups: those beginning with *in* or colloquial *pa*, called "adjunctive", and those beginning with *ali,* called "disjunctive". We use

the Slovene reference speech corpus GOS for the analysis. Corpus GOS includes about 1 mio. transcribed words of speech in everyday situations (private and official) as well as school lessons, lectures, and public media (TV and radio) discourse. We find a total of 50 different expressions that can function as general extenders in speech, however, only 12 of them are used more than 12 times, and 10 of them are used merely once. The most common five are: *in tako naprej* (225 uses), *pa to* (318 uses), *pa vse* (44 uses), *pa tako* (79 uses), *ali pa kaj takega* (38 uses). First, we compare their usage in different discourse settings within the GOS corpus. The results show that there is a greater variety and frequency of general extenders in non-public and informal settings than in the public and formal settings; that disjunctive general extenders are similarly frequent in all non-public settings, whilst adjunctive general extenders are more frequent in private than in official non-public settings; and that there are important differences in the usage of particular general extenders. Then we examine the most frequent Slovene general extender, *in tako naprej*, using the socio-cognitive approach, based on the theory of mental models by van Dijk and Kintsch (1983). We specify *in tako naprej* as a strategic device that a speaker uses when s/he wants to leave the previous element of the proposition underspecified, exemplified, or approximated. The elements of control structure that guide its usage are, for example: a speaker does not want to explain the details, a speaker thinks the details are not important or interesting, a speaker wants to indicate that the thing/process is repeating, etc. General extenders refer to the previous element of the proposition which can be of various length: single previous word, word phrase, more words/phrases, single previous sentence or several sentences. From the interactional level point of view, we find that general extenders address the listener and stimulate him/her to use his/her own knowledge and actively cooperate, to put more effort into interpretation, to guess what the speaker has in mind. However, also some more specific interactional goals are identified, such as: a speaker lets the listener know that s/he does not want to explain the details, a speaker lets the listener know that s/he is unsure whether s/he has exhaustively represented the propositional element, a speaker lets the listener know thats/he has some problems in production, etc.